

CAMPO SANTO

První cesta v den mého příjezdu do Piany mě vyvedla z obce po příkře se svažující silnici, která se vinula v hrozivých zákrutách, obloucích a serpentinách a záhy začala prudce klesat podél téměř svislých, zelenými křovinami hustě porostlých skalních strží až na dno několik stovek metrů hluboké soutěsky, jež se otevírala do zátoky Ficajola. Tam dole, kde až do doby krátce po druhé světové válce přežívalo společenství rybářů čítající možná dvanáct duší, přebývajících v chaoticky k sobě sražených, vlnitým plechem pokrytých a dnes možná několika nahrubo přitlučenými prkny vyspravených přístřešcích, jsem strávil polovinu odpoledne vedle hrstky koupajících se návštěvníků z Marseille, Mnichova nebo Milána, kteří se tu v co možná pravidelných odstupech po párech nebo jako rodiny rozložili se svým proviantem a dalším praktickým vybavením, a dlouho ležel bez hnutí u potůčku, jehož stříbřitá voda se dokonce i teď, na sklonku léta, bez ustání a s oním příslovečným, odněkud z dávnověku mi povědomým bubláním valila přes poslední žulové stupně dna údolí, aby nakonec na pláži neslyšně vypustila duši a vsákla se do země. Přihlížel jsem břehulím říčním, jak vysoko nade mnou krouží v překvapivě velkém počtu nad ohnivě zbarvenými útesy, hned plachtí ze sluncem osvětlené strany do stínu, aby hned nato opět vystřelily na světlo, a jednou jsem se to odpoledne, jež mě naplňovalo pocitem naprosté volnosti a zdálo se mi být v každém směru neohraňené, pustil daleko na moře, plaval jsem s nesmírnou lehkostí velmi daleko, až jsem si říkal, že se teď můžu prostě jen nechat nést, až do večera a do noci. Když jsem se však, poslušen zvláštního instinktu, jenž poutá člověka k životu, přece jen obrátil a zamířil zpátky k pevnině, která mi na tu vzdálenost připadala jako úplně cizí kontinent, zdál se mi každý záběr

mých paží namáhavější, a sice ne jako bych teď plaval proti proudu, jenž mě do té chvíle unášel; ne, spíš jsem si myslel, dá-li se to tak u vodní hladiny říct, že plavu pořád vzhůru. Výhled, který jsem měl před očima, jako by najednou vypadl z rámu, kymácel se a mihotal, až se ke mně svým horním okrajem o několik stupňů naklonil a o stejný kus, sám v sobě rozhoupaný a rozkolísaný, mi na dolním okraji stejně tak podklouzl a unikl. Přitom mi chvílemi připadalo, že to, co se přede mnou tak hrozivě tyčí, není výrez skutečného světa, nýbrž navenek vyhřezlý, černomodrými skvrnami podlitý obraz vnitřní slabosti, již náhle nebylo možné překonat. Ještě obtížnější než dosáhnout břehu pak bylo vystoupat do strmého vrchu serpentiny a zřídka používanými stezkami, místy zkracujícími přímou čarou prudký ohyb silnice. Přestože jsem už jen zvolna a velmi rovnoměrně kladl jednu nohu před druhou, lil se mi v horku, které se odpoledne mezi skalami nahromadilo, pot z čela a srdce mi bušilo v krku jako jedné z ještěrek, které vysedávaly všude u cesty a strachem pokaždé uprostřed pohybu strnuly. Potřeboval jsem dobře půldruhé hodiny, než jsem se opět ocitl na pianském návrší a mohl jako někdo, kdo ovládá umění levitace, takřka beztižně projít kolem okrajových domů a zahrad obce a vydat se podél zdi, za níž ležela půda, do níž obyvatelé obce pochovávají své mrtvé. Když jsem prošel železnou, v závěsech skřípající brankou na hřbitov, ukázalo se, že je to dost zpustlé místo, jaké není ve Francii žádnou výjimkou a u nějž má člověk pocit, že jde spíš o obcí spravovaný areál určený k profánnímu odpadu lidské společnosti než o předsálí věčného života. Mnohé z hrobů, neuspořádané se táhnoucích v často přerušovaných a někde dokonce vybočujících řadách po vyprahlém úbočí, se už propadly do země a částečně byly překryty jinými, které sem přišly po nich. Nejistě a s určitou plachostí, kterou člověk i dnes pociťuje, má-li se přiblížit k mrtvým, jsem přelézal rozpukané podstavce a obruby hrobů, posunutě náhrobní desky a rozpadlé zídky, lístky rzi rozežraný a ze svého podstavce uvolněný krucifix, olovenou urnu či ruku anděla – mlčenlivé zlomky před lety opuštěného města, a nespátřil jsem jediný keř nebo strom, jenž by tu rozprostřel svůj stín, jedinou túji nebo cypřiš, jaké se jinak často vysazují na jižních hřbitovech,

ať už pro útěchu či k vyjádření smutku. V první chvíli jsem si skutečně pomyslel, že na tomto pianském poli mrtvých nacházíme v upomínku na přírodu, která – jak jsme vždy doufali – daleko přesahuje náš vlastní konec, jen umělé fialové, slézové či dorůžova zbarvené květiny z hedvábí nebo nylonového šifonu, z pestře malovaného porcelánu či z drátu a plechu, které zřejmě francouzské pohřební ústavy s oblibou dodávají svým zákazníkům a jež se zdají být méně projevem přetrvávající náklonnosti k našim mrtvým, nýbrž přes veškeré ujišťování o opaku spíš důkazem, že z rozmanité krásy života jim nenabízíme víc než nejlevnější náhražku. Teprve když jsem se pozorněji rozhlédl, všiml jsem si plevelu, vikve, mateřídoušky, plazivého jetele, řebříčku a heřmánku, trojštětů žlutavého a černýše a mnoha jiných, mně neznámých travin a bylin obrůstajících náhrobní kameny a vytvářejících kolem pravá herbária a miniaturní krajinky, napůl ještě zelené a napůl už uschlé a nesrovnatelně krásnější, jak jsem si pomyslel, než k nerozeznání si podobné keříky vřesovce, zakrslých konifer a macešek, jež zahradníci na německých hřbitovech prodávají poskládané v přísně geometrickém uspořádání v bezvadné, jako saze černé zemině pod označením okrasa hrobů, která mi dodnes utkvěla v nepříjemné vzpomínce na dětství a mládí strávené v podhůří Alp. Na svatém poli v Pianě však na mě tu a tam mezi skrovnými lodyhami, stvoly a klásky hleděl některý z oněch drahých zemřelých z oválných, drobným zlatým rámečkem ozdobených sépiových portrétů, které se umísťovaly na náhrobní kameny v románských zemích až do konce šedesátých let: světlovlasý husar v kabátku uniformy s vysokým límcem, dívka, která zemřela na své devatenácté narozeniny, s tváří téměř úplně vybledlou světlem a deštěm, muž s krátkým krkem a tlustou sponou do kravaty, koloniální úředník, sloužící do roku 1958 v Oranu, malý voják s furiansky šikmo posazenou lodičkou, navrátilví se domů s těžkým zraněním z džungle od nesmyslně hájené pevnosti v Dien Bien Phu. Na některých místech už plevel ovíjel votivní tabulky z leštěného mramoru, jež stojí na novějších hrobech a z nichž většina nese jen stručný nápis *Regrets* nebo *Regrets éternels* v úhledně rozmáchlém a jakoby dětskou rukou z nějaké krasopisné předlohy okopírovaném písmu. *Regrets éternels* –

jako téměř všechny formulky, jimiž vyjadřujeme účast s těmi, kteří nás opustili, není ani tahle prosta dvojího smyslu, neboť nejenže se takové vyjádření věčného, nepomíjejícího a bezútešného smutku pozůstalých omezuje na absolutní minimum, ale působí, když se nad tím člověk opravdu zamyslí, téměř jako příznání viny vůči zemřelým, jako vlašně míněná prosba o shovívavost u těch, jež jsme před časem uložili pod zem. Zcela jednoznačně a jasně ke mně hovořila pouze jména samotných zemřelých, z nichž řada působila svým významem a vyzněním tak dokonale, jako by ti, kterým patřila, byli už za svého života svatí nebo zde prodlévali jen krátce coby poslové ze vzdáleného světa našich lepších, vysněných tužeb. A přece ani oni, ať už se psali Gregorio Grimaldi, Angelina Bonavita, Natale Nicoli, Santo Santini, Serafino Fontana nebo Archangelo Casabianca, nebyli ve skutečnosti chráněni před lidskou zlobou, před svou vlastní ani těch druhých. Mimoto se až při obchůzce mezi hroby začalo postupně odhalovat rozčlenění hřbitova v Pianě, a sice že mrtví byli sice v zásadě pochováni podle příslušnosti k rodinnému klanu, a tudíž Ceccaldiové k Ceccaldium a Quilichiniové ke Quilichiniům, ale toto staré uspořádání, opírající se nanejvýš o tucet jmen, už muselo dávno ustoupit modernímu civilnímu životu, kdy každý je jen sám za sebe a místo, které co nejpřesněji odpovídá jeho jmění či míře jeho chudoby, je nakonec přiděleno jen jemu a jeho nejbližším příbuzným. I když nikde v malých korsických obcích nelze hovořit o bohatství honosícím se okázalými náhrobkami, přece jen existuje i na takovém hřbitůvku jako v Pianě několik hrodek se štíty, v nichž našli odpovídající azyl ti, kteří na tom byli lépe. Další nižší společenský stupeň představují kamenné schrány připomínající sarkofág, poskládané podle majetkového stavu pohřbeného ze žulových či betonových desek. Na hrobech ještě níž společensky postavených mrtvých leží kamenné desky přímo na zemi. Ti, jejichž prostředky nepostačují ani na takové zakrytí hrobu, se musí spokojit s tyrkysové či růžově zbarveným, do úzké obruby sesypaným drobným šterkem, a úplně nejchudší Korsičané mají jen do holé země zaražený plechový nebo dokonce jen ze studniční trubky více či méně zdařile svařený, snad stříbřitým bronzem natřený či zlatou šňůrkou obtočený kříž. Tak

v sobě i hřbitov v Pianě, kde ještě donedávna žili převážně jen chudí lidé, odráží nejinak než nekropole našich velkých měst v celé své škále odstupňovanou společenskou hierarchii danou nerovným rozdělením světského majetku. Nejmocnější kamenné bloky jsou zpravidla navaleny na hrobech nejbohatších, neboť u nich se lze nejspíš obávat, že nebudou chtít svým potomkům dopřát slasti dědictví a mohli by prahnout po tom získat jednou pozbytý majetek zpět. Mohutné kameny, jež se nad nimi pro jistotu vztyčují, jsou přirozeně maskovány v jakémsi potměšilém sebeklamu jako památníky hluboké úcty. Takového úsilí není pochopitelně třeba, zemřeli jeden z našich méně významných bratří, který možná v hodině smrti nemohl svým nazývat víc než oblek, v němž byl pochován, pomyslel jsem si, když jsem z nevyšší položené řady hrobů shlížel přes pianské pohřebiště a stříbrné koruny olivovníků za zdí na záliv v Portu, odkud sem z hloubi zalétal třpyt vodní hladiny. Co mě tehdy na tomhle místě posledního odpočinku mrtvých obzvlášť udivilo, byla skutečnost, že jediný nápis na hrobě nebyl starší šedesátí nebo sedmdesátí let. Důvod jsem odhalil až o několik měsíců později ve studii, kterou podle mě v mnohém ohledu příkladně zpracoval jeden z mých zdejších kolegů Stephen Wilson, když ji věnoval zvláštním korsickým zvykům, vendetě a banditům. Představuje v ní čtenáři s největší možnou pečlivostí, jasností a zdrženlivostí obsáhlý a na základě dlouholetého výzkumu nashromážděný materiál. Nedostatek údajů o úmrtích, vztahujících se až k počátku našeho století, nebylo možné přepisovat, jak jsem se zprvu domníval, dnes už obvyklé praxi postupného prepouštění starších hrobů, ani jej nebylo možné vysvětlit tím, že dřív se mrtví v Pianě pohřbívali jinde. Důvodem bylo jednoduše to, že na Korsice byly hřbitovy zřizovány od poloviny minulého století na základě úředního nařízení, jež ovšem obyvatelstvo ještě dlouho poté nepřijímalo za své. V jedné zprávě z roku 1893 se například píše, že městský hřbitov v Ajacciu nevyužíval nikdo s výjimkou chudiny a protestantů, kterým se tu říkalo luteráni. Pozůstalí nebyli podle všeho ochotní nebo se nedvažovali odnést zemřelého, který vlastnil nějakou půdu, z jeho dědičného majetku. Pohřbívání v půdě zděděné po předcích, jak se na Korsice praktikovalo po celá staletí, vycházelo ze smlouvy

o nezcizitelnosti práva na tuto půdu, jež se mezi každým zemřelým a jeho potomkem mlčky obnovovala z generace na generaci. Všude tu proto člověk naráží, *da paese a paese*, na malé márnice, umrlčí komory a mauzolea, jednou pod kaštanem, jindy v olivovém háji plném mihotavého světla a stínů, uprostřed záhonu s dýněmi, v ovesném poli či na svahu porostlém jemně zpěným, žlutozeleňým koprem. Na těchto nezřídka velmi krásných místech, nabízejících pěkný výhled na rodinné teritorium, ves a vzdálenou krajinu, byli zesnulí takřkajíc stále přítomní, nevyhnáni do exilu, a tak mohli stále, stejně jako dřív, bdít nad hranicemi svých pozemků. V jednom z pramenů, který si už přesně nevybavuji, jsem se také dočetl, že některé ze starších korsických žen mívaly ve zvyku chodit po práci k příbytkům mrtvých, aby jim naslouchaly a radily se s nimi o využívání půdy a dalších otázkách týkajících se správného způsobu života. Ti, kteří žádnou půdu ani statek nevlastnili – pastevcí, nádeníci, italští rolníci a ostatní chudina –, byli ještě dlouho po válce poté, co zemřeli, jednoduše zašíváni do pytlů a vhažováni do jam přikrytých jen poklopem. Takovým společným hrobům, v nichž mrtví pravděpodobně leželi na hromadě jeden přes druhého, se říkalo *arca*. V mnoha obcích to bývalo prosté kamenné stavení bez dveří a oken, do jehož nitra se mrtví vhažovali otvorem ve střeše, kam se člověk dostal po žebříku upevněném na vnější straně zdi. A v Campodoniku u Orezzy se bezzemci, jak píše Stephen Wilson, jednoduše svrhávali do strže, což byla podle svědectví bandity Muzzarettua, který zemřel roku 1952 ve věku pětadesáti let, praxe obvyklá ještě za jeho časů v Grosse. Rozhodně však nelze z tohoto obyčeje, jež diktovalo rozdělení majetku a tehdejší společenské uspořádání, usuzovat na nedocenění či znevažování chudších zemřelých. Pokud na to prostředky stačily, dostávalo se i jim patřičné pocty. Korsické pohřební rituály byly v podstatě hluboce propracované a měly nanejvýš dramatickou povahu. Dveře a okenice domu, který stihlo neštěstí, se zavíraly, někdy se dokonce celá fasáda natírala načerno. Omytá a do čistého oblečená, v nikoli řídkých případech násilné smrti i krví potřísněná mrtvola, bývala vystavena v nejlepším pokoji, který žijící obyvatelé obvykle nevyužívali, neboť byl doménou zemřelých členů rodiny, tak zvaných

antichi nebo *antinati*. Tam visívaly po stěnách od počátků fotografie, jež není v podstatě ničím jiným než zhmotněním zjevení z říše duchů prostřednictvím velmi pochybného iluzionistického umění, snímky rodičů, prarodičů a bližších i vzdálenějších příbuzných, kteří platili za skutečné hlavy rodu, přestože nebo právě proto, že už nebyli naživu. Za jejich neúplatného pohledu se držela stráž u mrtvého, při níž hlavní slovo měly ženy jinak odsouzené k mlčení, truchlily celou noc za zpěvavého nářku a křiku nad nebožtíkem a obzvlášť šlo-li o zavražděného, rvaly si vlasy a rozdíraly tváře jako kdysi bájně fúrie, na pohled zcela zbavené smyslů slepým hněvem a bolestí, zatímco muži postávali venku v temné chodbě u vchodu do domu či posedávali na schodech a poklepávali o zem pažbami pušek. Stephen Wilson poukazuje na to, že očitým svědkům, kteří byli takovým strážím u mrtvého v 19. století a ještě později až do doby mezi oběma posledními válkami přítomní, připadalo zvláštní, že plačky sice upadaly do stavů podobných transu, pokoušely se o ně závatě a omdlávaly, ale na druhou stranu nevyvolávaly vůbec dojem, že by se jich zmocňovaly skutečné emoce. Podle Wilsona hovoří někteří dokonce o stavech nápadného znečitlivění a strnulosti, během nichž zpěvačky bez ohledu na nejvyšší hlasové polohy křečovitě se lámající vášně neuroní jedinou slzu. Vzhledem k tomu to až mrazivě chladnému sebeovládání se někteří vypravěči kloní k názoru, že v bédování a nárcích korsických *voceratrici* je třeba spatřovat vnitřně prázdné, předky předepisované exhibice, což je názor, kterému odpovídá i postřeh, že k uspořádání takového chóru plaček bylo třeba pozoruhodné míry praktických příprav a při samotném zpěvu také určitého racionálního vedení. Ve skutečnosti není mezi takovou účelovostí a pravým, skutečně až po samou mez sebezapření zacházejícím rozplýváním v zoufalém pláči rozporu, neboť kolísání mezi výrazem hluboce pocíťované bolesti, jež nemá daleko k dusivým záchvatům, a estetickou modulací zaměřenou rafinovaným, ne-li přímo vychytralým způsobem na manipulaci s publikem, jemuž dáváme naše utrpení a bolest na odív, je a byla na všech stupních civilizace zřejmě nejcharakterističtější známkou našeho narušeného, víceméně sebou samým nejvyšší měrou zneklidněného lidského druhu. V antropologické literatuře, u Frazera,

Huizinga, Eliadeho, Lévi-Strausse a Bilze, je mnohokrát popisováno, jak příslušníci dřívějších kmenových kultur měli při svých iniciačních nebo obětínských rituálech za jistého podvědomého vnímání sebe sama neustále jasné povědomí o tom, že jejich nucený, sebezraňováním a mrzačením spojovaný extremismus není v podstatě nic jiného než čiré herectví, místy ovšem zacházející až po samou hranici smrti. Také lidé v těžkých psychických stavech mají někde hluboko v srdci jasné tušení, že vystupují v roli, jež je jim psaná v pravém slova smyslu na tělo. Ostatně patologické stavy korsických *voceratrici*, provázené téměř úplným tělesným a psychickým zhroucením a zároveň naprostou sebekontrolou, se pravděpodobně jen zanedbatelně liší od stavů, při nichž upadají lunatici na scénách měšťanských oper po více než dvě stě let večer co večer do přesně nastudovaných paroxysmů hysterie. Ale ať už tomu bylo jakkoli, po celonočním bédování a oplakávání v temném domě zemřelého, jen mihotavě osvětleném několika svícemi, následovala pohřební hostina. Prostředky, které bylo nutné vynaložit k zachování vlastní důstojnosti a k počtu mrtvému během několikadenního hodování, byly tak velké, že při nešťastné souhře okolností dokázaly občas zruinovat celou rodinu, zvlášť došlo-li v období vzájemné nevraživosti na smrt zneprátených rodin k většímu počtu vražedných útoků krátce za sebou. Smutek se držel po dobu pěti let i déle, v případě úmrtí manžela pak po celý zbytek života. Žádný div, že ještě hluboko ve dvacátém století se zdálo, že ke krku upnuté černé šaty s černým šátkem na hlavě a černý manšestrový oblek jsou korsickým národním krojem. Podle výpovědi dřívějších cestovatelů vycházela z černých, všude v uličkách obcí a měst a i na venkově přítomných postav aura těžkomyslnosti, která spočívala i za jasných, zářivých dní jako stín na zeleném, listnatém ostrově a připomínala Poussinovy obrazy, například *Vraždění neviňátek* nebo *Germanikova smrt*. Vzpomínání na mrtvé vlastně nikdy nekončilo. Každoročně na Dušičky se pro ně v korsických domech prostíralo nebo se jim pokládala na římsy jako hladovým ptáčkům přinejmenším kousek pečiva, protože lidé věřili, že mrtví za nimi přijdou, aby uprostřed noci něco pojedli. Před domovní dveře se rovněž stavělo vědro s vařenými kaštany pro potulné žebráky, kteří nebyli

v představách venkovanů ničím jiným než mírumilovně putujícími dušemi. A protože mrtví jak známo přebývají neustále v zimě, dbali lidé i na to, aby oheň v kamnech až do ranního rozbřesku nevyhasl. Všechno to ukazuje jak na neochabující starost pozůstalých, tak na jejich neutišitelné obavy, neboť mrtví byli považováni za nanejvýš citlivé, závistivé, pomstychtivé, svárivé a chytré bytosti. Poskytla-li se jim sebenepatrnější záminka, dávali svou nepřízeň neomylně najevo. Nenahlíželo se na ně jako na někoho, kdo se už navěky pohybuje v bezpečné vzdálenosti po odvrácené straně života, nýbrž stejně jako dřív na příbuzné, kteří jsou pořád mezi námi a nacházejí se pouze ve zvláštním stavu, vytvářejíce v *communità dei defunti* cosi jako solidární společenství s těmi, kteří ještě nezemřeli. Asi tak o stopu menší než zaživa se toulají kolem v tlupách nebo skupinách a občas jich vzhůru po silnici táhnou pod vlajícím praporem celé regimenty. Bylo slyšet, jak spolu mluví a něco si svými pisklavými hlasy šeptají, ale z toho, co si mezi sebou říkali, nebylo rozumět ničemu s výjimkou jmen dosud žijících lidí, které si chtěli příště odvést s sebou. Je doloženo nesčetné množství historek o jejich zjeveních či prostřednicích, jichž využívali, aby dali svou přítomnost najevo. Až do nedávné minulosti tu ještě žili lidé, kteří byli svědky bledého světélkování nad domem, v němž pak někdo záhy zemřel, kteří zaslechli výt v nezvyklou hodinu psa, zaskřípění kola káry, jež o půlnoci zastavila před vraty, nebo víření bubnů z temna neprostupné *macchie*. Tam mimo, v tom nesmírném, lidskou rukou téměř nedotčeném prostoru, se zdržovaly zástupy mrtvých a odamtud vycházely, aby si zajistily jim příslušející podíl na dění v pozemském životě, oděné do dlouhých vlajících hábitů bratrství umrlců či do pestrobarevných uniforem fusiliérů, kteří padli na bojištích Wagramu nebo u Waterloo. Odedávna se jim říkalo *cumpagnia*, *mumma* nebo *squadra d'Arozza* a lidé věřili tomu, že se chtějí vetřít do svých bývalých příbytků a dokonce do kostelů, aby se pomodlili rouhačský růženec za nového rekruta. Ale strach nešel jen ze švadron mrtvých, každoročně nabývajících na počtu a síle, také jednotliví duchové, nemající klidu, obcházelí kolem s myšlenkou na pomstu, číhali u kraje cesty na pocestné, nečekaně vystupovali zpoza skály či se zjevovali na ulici, většinou v nedobrou hodinu,

v pravé poledne, když jinak všichni seděli u oběda, nebo po vyzvání k modlitbě Anděl Páně, kdy se na zem v krátké době mezi západem slunce a příchodem noci položí bledý stín. Opakovaně se rovněž stávalo, že se někdo vrátil z práce na poli s hroznou zprávou, že zahlédl v prázdné krajině cizí pokřivenou postavu či dokonce přímo *fulcinu*, zubatou se srpem v ruce, ačkoli lidé ze sousedství nebo z vedlejší vsi se obvykle podle chůze či držení těla okamžitě poznali. Dorothy Carringtonová, která často a dlouhou dobu pobývala v padesátých letech na Korsice, píše, že jistý Jean Cesari, jehož poznala v Londýně jako osvíceného a se zásadami vědeckého myšlení zcela obeznámeného člověka a který ji později zaskvětil do tajů své korsické domoviny, byl do hloubi duše přesvědčen o skutečné existenci duchů, ba dokonce přísahal, že je na vlastní oči a uši viděl a slyšel. Na otázku, v jaké formě se duchové člověku zjevují a zda se mezi nimi vyskytují i příbuzní nebo přátelé, Cesari odpověděl, že na první pohled vypadají jako normální lidé, ale když se na ně člověk pozorněji podívá, spatří jen rozmazané obličej, jež na okrajích neklidně plápolají, podobně jako tváře herců v nějakém starém filmu. Někdy mají pevné obrysy jen horní části jejich těl a zbytek je plovávající kouř. Vedle těchto příběhů, tradovaných také v jiných lidových kulturách, byla na Korsice ještě celá desetiletí po druhé světové válce široce rozšířena představa podivných osob, jakýchsi přísluhovačů smrti. Těmhle takzvaným *culpa morti*, *acciatori* nebo *mazzeri*, mužům i ženám, kteří prý zaručeně pocházeli ze všech vrstev obyvatelstva a na pohled se od ostatních členů společenství ničím nelišili, byla přisuzována schopnost opouštět v noci své tělo a vyrážet z domu na lov. Hnání neodolatelným nutkáním, vysedávali údajně, jakoby stíženými nějakou nemocí, v hluboké tmě u řeky nebo u pramene a rdousili zvěř, lišky nebo zajíce, kteří tam chtěli uhasit žízeň, a v jejich zděšeném výrazu rozpoznávali tihle nešťastníci, pronásledovaní vražednou formou somnambulismu, odraz tváře někoho ze vsi, snad i jednoho z blízkých příbuzných, jemuž bylo od tohoto osudného dne souzeno zemřít. Základem téhle nanejvýš bizarní, dnes už stěží pochopitelné a křesťanským učením zjevně zcela nedotčené pověry je povědomí o říši stínů, povstalé z nekonečné řady nanejvýš bolestných zážitků, jež doléhají

na spolutrpící členy rodiny a kterým se oni marně snaží ubránit, a v téhle říši stínů přesahující až do bílého dne se prostřednictvím aktu násilí rozhoduje o sudbě, která nás nakonec nemine. Ale tihle *dream hunters*, jak je nazývá Dorothy Carringtonová, dnes téměř vymřelí *acciatori*, nebyli jen výplodem fantazie ovlivněné hlubokým fatalismem; mohli by být citováni i jako svědci neprokazatelné, a přesto pochopitelné teze badatele lidských duší Freuda, podle níž je pro nevědomé myšlení zavražděným i ten, kdo zemřel přirozenou smrtí. Velmi dobře si vzpomínám, jak jsem jako dítě stál poprvé u otevřeného hrobu s tupým pocitem v prsou, že dědečkovi, který tam ležel na hoblinách, se stalo hanebné bezpráví, které už nikdo z nás přeživších nemůže napravit. A už nějakou dobu vím: čím víc je někdo, ať už z jakéhokoli důvodu, stížen hlubokým smutkem, který pravděpodobně nebyl lidskému druhu uložen jen tak bezdůvodně, tím častěji ho vyhledávají duchové. Na vídeňských Příkopech, v londýnském metru, na recepci pořádané mexickým velvyslancem, u stavidla na Ludvíkově kanálu v Bamberku, tu i tam člověk znenadání narazí na tyhle poněkud nezřetelné bytosti, jež jako by do situace ani prostředí nezapadaly, na nichž je mi vždy nápadné, že jsou příliš malého vzrůstu a krátkozraké, je v nich cosi vyčkávajícího a číhajícího a ve tváři mají výraz rozhořčení namířenému proti nám. Není to tak dávno, co stál přede mnou ve frontě u pokladny jednoho supermarketu muž temné, téměř jako uhel černé pleti s velkým cestovním a jak se ukázalo, úplně prázdným kufrem, do nějž po zaplacení vložil Nescafé, sušenky a něco málo dalších zakoupených věcí. Pomyslel jsem si, že je to asi nějaký student z Ugandy nebo Zaire, který do Norwiche přicestoval zřejmě teprve včera, a hned jsem ho pustil z hlavy. Téhož večera však u nás na domovní dveře zaklepaly tři dcery jednoho z našich přátel se zprávou, že jejich otec zemřel krátce před rozedněním na těžký srdeční infarkt. Ještě stále jsou mezi námi, naši mrtví, ale někdy si myslím, že i oni patrně brzy zmizí. Teď, když jsme dospěli k bodu, kdy se počet lidí žijících na zeměkouli za poslední tři desetiletí zdvojnásobil a v další generaci se ještě ztrojnásobí, nemusíme se už kdysi tak mocného národa mrtvých obávat. Jejich význam viditelně upadá. O věčné památce a uctívání předků dnes už nemůže

být ani řeči, naopak, mrtvých je dnes třeba se co nejrychleji a pokud možno důkladně zbavit. Vždyť koho z nás nenapadlo při smuteční slavnosti v krematoriu, při pohledu na rakev zajíždějící na lafetě do spalovací komory, že způsob, jakým se s našimi zemřelými loučíme, je jen špatně zakrývanou a uspěchanou ubohostí. Rovněž místa, která mrtvým vyhrazuje, jsou stále menší, a často je zase po uplynutí několika málo let vypovídáme. Kam pak všechny ty tělesné pozůstatky přijdou, jak se jich zbavíme? Jistě, tlačenice je stále větší, dokonce i v naší zemi, a jak to teprve musí vypadat ve městech nezadržitelně se blížících třicetimilionové hranici! Kam s nimi, s těmi mrtvými z Buenos Aires a São Paula, z Mexico City, Lagosu a Káhiry, z Tokia, Šanghaje a Bombaje? Jen zlomek z nich se zřejmě dostane do chladného hrobu. A kdo si na ně vzpomene? Kdo dnes vůbec vzpomíná? Vzpomínka, její udržení a zachování, jak napsal Pierre Bertaux o mutaci lidstva již před třiceti lety, byly životně důležité pouze v době, kdy byla hustota obyvatelstva nízká, námi zhotovované předměty vzácné a existovalo dost prostoru. Nikoho jsme se tehdy nemohli vzdát, dokonce ani když zemřel. V městských aglomeracích odcházejícího dvacátého století, kde je každý z hodiny na hodinu nahraditelný a vlastně už v okamžiku svého narození nadbytečný, je nezbytné nepřetržitě vyhazovat neužitečnou zátěž přes palubu a zapomenout na všechno, na co je člověk schopen se upamatovat, na mládí, dětství, původ, předky a prapředky. Nějakou dobu bude sice ještě existovat tzv. „memorial grove“, který nedávno spustili na internetu a kde lze ty, kteří nám byli zvláště blízcí, elektronicky uložit a navštěvovat. Ale pak se i tenhle *virtual cemetery* rozplyne v éteru a celá minulost se rozpustí do beztvaré, blíže nerozpoznatelné a němé masy. A z přítomnosti, která pozbyla paměti a tváří v tvář budoucnosti, kterou nedokáže žádný jednotlivý rozum pojmut, se nakonec vzdáme života samého, bez potřeby či touhy tu ještě chvíli pobýt nebo se sem smět příležitostně vrátit.